

Indulgence kościelne a problem zwalczania średniowiecznej prostytucji

Badania nad średniowieczną seksualnością cieszą się nieprzerwanym zainteresowaniem badaczy od blisko półwiecza¹. Na gruncie rodzimej historiografii należy wyróżnić zwłaszcza studia Adama Krawca², Krzysztofa Skwierczyńskiego³ oraz klasyczne rozprawy Bronisława Geremka⁴. Pośród analizowanych tematów poczesne miejsce zajmują zagadnienia związane ze średniowieczną prostytucją. Dorobek badaczy omawiający to zagadnienie jest nader obszerny, z długiej listy naukowców poruszających tę tematykę należy wymienić nazwiska Jamesa Brundage'a⁵, Ruth Mazo Karras⁶, Leah Lydii

¹ Swoistym przewodnikiem po zagadnieniach seksualności średniowiecznej jest zbiór artykułów wraz z obszerną bibliografią przedmiotu *Handbook of Medieval Sexuality*, red. V.L. Bullough, J.A. Brundage, New York–London 1996; vide też *Sexual Practices and The Medieval Church*, red. V.L. Bullough, J. Brundage, New York 1994.

² A. Krawiec, *Seksualność w średniowiecznej Polsce*, Poznań 2000.

³ K. Skwierczyński, *Mury Sodomy. Piótra Damianiego Księga Gomory i walka z sodomią wśród kleru*, Kraków 2011; idem, *Walka z sodomią wśród kleru — „Liber Gomorrhianus” Piótra Damianiego*, PH, t. XCVIII, 2007, z. 3, s. 369–382.

⁴ B. Geremek, *Ludzie marginesu w średniowiecznym Paryżu, XIV–XV wiek*, Poznań 2003, s. 179–204.

⁵ J.A. Brundage, *Law, Sex, and Christian Society in Medieval Europe*, Chicago–London 1990; idem, *Prostitution in the Medieval Canon Law*, „Signs”, t. I, 1976, nr 4, s. 825–845, wraz z polemiką J. Russ, *Comment on „Prostitution in Medieval Canon Law”*, by James Brundage, „Signs”, t. II, 1977, nr 4, s. 922–923 i odpowiedzią J.A. Brundage, *Reply to Russ’s „Comment”*, „Signs”, t. II, 1977, nr 4, s. 923–924; J.A. Brundage, „*Allas! That Evere Love Was Synne*”: *Sex and Medieval Canon Law*, „The Catholic Historical Review”, t. LXXII, 1986, nr 1, s. 1–13; idem, *Sumptuary laws and prostitution in late medieval Italy*, „Journal of Medieval History”, t. XIII, 1987, nr 1, s. 343–355.

⁶ R.M. Karras, *Seksualność w średniowiecznej Europie*, przekł. A. Bugaj, Warszawa 2012, vide recenzję K. Skwierczyńskiego, *Vademcum historii średniowiecznej seksualności (Ruth Mazo Karras, Sexuality in Medieval Europe. Doing unto others, Routledge, New York–London 2005, s. 200)*, PH, t. XCVIII, 2007, z. 3, s. 437–443; R.M. Karras, *Common Women. Prostitution and Sexuality in Medieval England*, New York–Oxford 1998; vide recenzję L. Taylor a, [w:] „Renaissance

Otis⁷, Jacques'a Rossiaud⁸, Katherine L. Jansen⁹ i Joëlle Rollo-Koster¹⁰. Nie sposób pominąć klasycznych, lecz ciągle aktualnych rozpraw poświęconych zgromadzeniom dla pokutujących prostytutek pióra André Simona¹¹, Pierre'a Pansier¹² czy Auguste'a Payan d'Augery¹³. Wnikliwej analizie poddawane są zarówno procesy rekrutacji, ich związek ze środowiskiem przestępczym, marginesem społecznym, statusem majątkowym i pozycją prawną kobiet

Quarterly", t. LIII, 2000, nr 3, s. 911–913; R.M. Karras, *Holy Harlots: Prostitute Saints in Medieval Legend*, „Journal of the History of Sexuality”, t. I, 1990, nr 1, s. 3–32; eadem, *The Regulation of Brothels in later medieval England*, „Signs”, t. XIV, 1989, nr 2, s. 399–433; eadem, „Because the Other Is a Poor Woman She Shall Be Called His Wench”: *Gender, Sexuality, and Social Status in Late Medieval England*, [w:] *Gender and Difference in the Middle Ages*, red. S. Farmer, C.B. Pasternack, Minneapolis–London 2003, s. 210–230; eadem, *Prostitution in Medieval Europe*, [w:] *Handbook of Medieval Sexuality*, s. 243–261; eadem, *Prostitution and the Question of Sexual Identity in Medieval Europe*, „Journal of Women's History”, t. XI, 1999, nr 2, s. 159–177; vide też krytykę tez zawartych w tym artykule, T. van der Meer, *Medieval Prostitution and the Case of a (Mistaken?) Sexual Identity*, „Journal of Women's History”, t. XI, 1999, nr 2, s. 178–185.

⁷ L.L. Otis, *Prostitution in Medieval Society. The History of an Urban Institution in Languedoc*, Chicago–London 1985; vide też pochlebną recenzję tej pracy: V.L. Bullough, *Leah Lydia Otis, Prostitution in Medieval Society*, „The American Historical Review”, t. XCI, 1986, nr 2, s. 374–375; L.L. Otis, *Prostitution and Repentance in Late Medieval Perpignan*, [w:] *Women of the Medieval World. Essays in Honor of John H. Mundy*, red. J. Kirshner, S.F. Wemple, Oxford 1985, s. 137–161.

⁸ J. Rossiaud, *Prostitution, jeunesse et société dans les villes du Sud-Est au XVe siècle*, „Annales. Histoire, Sciences Sociales”, t. XXXI, 1976, nr 2, s. 289–325; idem, *Prostitution, Youth, and Society in the Towns of Southeastern France in the Fifteenth Century*, [w:] *Deviants and the Abandoned in French Society. Selections from the Annales Economies, Sociétés, Civilisations*, t. IV, red. R. Forster, O. Ranum, transl. E. Forster, P.M. Ranum, Baltimore–London 1978, s. 1–47; idem, *Prostitution, sex and society in French towns in the fifteenth century*, [w:] *Western Sexuality. Practice and Precept in Past and Present Times*, red. Ph. Ariès, A. Béjinn, transl. A. Forster, New York 1986, s. 76–94; idem, *Prostytycja w średniowieczu*, Warszawa 1997; vide recenzję J. Brundage, *Jacques Rossiaud, Medieval Prostitution, Translated by Lydia G. Cochrane (Family, Sexuality and Social Relations in Past Times)*, New York 1988: *Basil Blackwell, 1988, pp. ix, 213*, „The American Historical Review”, t. XCV, 1990, nr 3, s. 797.

⁹ K.L. Jansen, *Mary Magdalen and the mendicants: The preaching of penance in the late Middle Ages*, „Journal of Medieval History”, t. XXI, 1995, s. 1–25; eadem, *The Making of the Magdalen. Preaching and Popular Devotion in the Later Middle Ages*, Princeton 2000.

¹⁰ J. Rollo-Koster, *The Politics of Body Parts: Contested Topographies in Late-Medieval Avignon*, „Speculum”, t. LXXVIII, 2003, nr 1, s. 66–98; eadem, *From Prostitutes to Brides of Christ: The Avignonesse Repenties in the Late Middle Ages*, „Journal of Medieval and Early Modern Studies”, t. XXXII, 2002, nr 1, s. 109–144; eadem, *The Women of Papal Avignon. A New Source: The „Liber Divisionis” of 1371*, „Journal of Women's History”, t. VIII, 1996, nr 1, s. 36–59.

¹¹ A. Simon, *L'Ordre des Pénitentes de Ste Marie-Madeleine en Allemagne au XIIIme siècle*, Fribourg 1918.

¹² P. Pansier, *L'Oeuvre des Repenties à Avignon du XIIe au XVIIIe siècle*, Paris–Avignon 1910.

¹³ A.P. d'Augery, *Le refuge des filles repenties: notice historique sur la maison de Marseille depuis le XIVe siècle jusqu'à nos jours*, Marseille 1900.

trudniących się nierządem, jak również próby walki z najstarszym zawodem świata¹⁴. W polskiej historiografii najwięcej uwagi poświęcono opinii, którą na prośbę rady miejskiej Krakowa wydał dominikanin Jan Falkenberg, w kwestii prostytucji w mieście¹⁵.

W niniejszym szkicu chciałbym zasygnalizować jak dotąd słabo obecny w polskiej historiografii wątek starań o ocalenie dusz niewiast zmuszonych przez różne sytuacje losowe do sprzedawania swego ciała¹⁶. Do walki o ich zbawienie średniowieczne duchowieństwo posłużyło się nadaniami odpustowymi¹⁷. Należy podkreślić, że niniejszy szkic nie rości sobie pretensji do omówienia wszystkich dokumentów przyznających indulgencje ośrodkom dla byłych prostytutek, pragnę jedynie zwrócić uwagę na pewne zjawisko i przemiany, którym ono podlegało, oraz trwałość tej metody walki z prostytucją.

¹⁴ Na temat związku między pozycją majątkową niewiast emigrujących ze wsi do miast a prostytucją vide A.J. Kettle, *Ruined Maids: Prostitutes and Servant Girls in Later Medieval England*, [w:] *Matrons and Marginal Women in Medieval Society*, red. R.R. Edwards, V. Ziegler, Woodbridge 1995, s. 22 i n.; cf. C. Rawcliffe, *A Marginal Occupation? The Medieval Laundress and her Work*, „Gender and History”, t. XXI, 2009, nr 1, s. 156–158; vide też uwagi odnośnie stręczycielstwa w R. Lyndal, *Mothers of Debauchery. Procuresses in Reformation Augsburg*, „German History”, t. VI, 1988, nr 1, s. 1–19. Osobno należy wzmiankować wyjątkowo liczne prace poświęcone historii prawa, w których poruszano kwestię karania za prostytucję, vide przykładowo S.R. Blanshei, *Criminal Justice in Medieval Perugia and Bologna*, „Law and History Review”, t. I, 1983, nr 2, s. 254, 262, 263. Przegląd prac poświęconych kwestii seksualności średniowiecznej, w tym dziejów prostytucji, zawiera szkic M. Schaus, *Citizens of no mean city: Medieval women's history*, „Journal of Women's History”, t. VI, 1994, nr 3, s. 184–185.

¹⁵ J. Fijałek, *Dwaj Dominikanie krakowscy: Jan Biskupiec i Jan Falkenberg. W pięćsetną rocznicę odwołania satyry antypolskiej Falkenberga w Rzymie 1424 r.*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera*, t. I, Lwów 1925, s. 300–301; A. Pawlina, *Problem prostytucji w średniowiecznym Krakowie. Jana Falkenberga „Iudicium de aedificandis domis pro meretricibus”*, „Folia Historica Cracoviensia”, t. XVIII, 2012, s. 75–85 (tamże dalsza literatura). Odnośnie dziejów prostytucji w okresie nowożytnym vide A. Karpiński, *Prostytucja w dużych miastach polskich w XVI i XVII w. (Kraków, Lublin, Poznań, Warszawa)*, KHKM, t. XXXVI, 1988, nr 2, s. 277–304; vide też uwagi odnośnie polityki miast wobec prostytucji w H. Zaremska, *Banici w średniowiecznej Europie*, Warszawa 1993, s. 55–56.

¹⁶ Najwięcej uwagi temu zagadnieniu, na przykładzie zwalczania prostytucji w Pradze, poświęcił W. Iwańczak, *Jeruzalem — czyli jak ratować upadłe niewiasty*, [w:] *Curatores pauperum. Źródła i tradycje kultury charytatywnej Europy Środkowej*, red. A. Barcia, Katowice 2004, s. 159–171; idem, *Prostytucja w późnośredniowiecznej Pradze*, [w:] *Biedni i bogaci. Studia z dziejów społeczeństwa i kultury ofiarowane Bronisławowi Geremkowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa 1992, s. 95–104. Powstanie placówki dla byłych prostytutek na terenie Polski datuje się dopiero na epokę nowożytną, vide szerzej A. Karpiński, op. cit., s. 280, 296.

¹⁷ W. Szymborski, *Odpusty w Polsce średniowiecznej*, Kraków 2011, s. 45; vide też C.H. Lea, *A History of Auricular Confession and Indulgences in the Latin Church*, t. III, Philadelphia 1896, s. 188n.

Niżej omawiane nadania indulgencji zostały podzielone na dwie grupy. Do pierwszej zaliczono wyjątkową bullę papieża Innocentego III z 1198 r., drugą stanowią nadania odpustów przyznawane średniowiecznym placówkom, w których przebywały nierządnice pragnące zerwać z dawnym trybem życia poprzez indywidualne akty pokuty. W wiekach średnich papieże, kardynałowie i ordynariusze diecezji szafowali łaską odpustów, często przyznając je wiernym w zamian za np. wsparcie szpitali, leprozoriów czy budowę i remont kościołów¹⁸.

Przed omówieniem wspomnianych nadań należy poświęcić uwagę kwestii zwalczania prostytucji w wiekach średnich. Badacze zajmujący się sferą średniowiecznej seksualności wyróżniają trzy główne wzorce zachowań w odniesieniu do prostytucji: zwalczanie tego procederu wszelkimi możliwymi sposobami, co pośrednio wynikało ze zdefiniowania prostytucji jako występku karalnego, tolerowanie jej istnienia oraz działania zmierzające ku jej instytucjonalizacji¹⁹.

Przy próbach resocjalizacji prostytutek najczęściej stosowano dwa wzorce postępowania. Jednym z nich była zachęta do porzucenia zawodu i wyjścia za mąż oraz znacznie częściej spotykana metoda tworzenia specjalnych zgromadzeń dla byłych nierządnic²⁰. Usiłowano także skłonić prostytutki do uczęszczania do kościołów w ściśle określone święta, podczas których głoszono do nich kazania nawołujące do pokuty i zerwania ze stosownym procederem²¹. Kolejną metodą, którą posługiwano się w procesie resocjalizacji, wskazuje lektura średniowiecznych testamen-

¹⁸ Kontekst tych nadań został zasygnalizowany w szkicu: W. Szymborski, *Nadania odpustów w średniowiecznej Polsce — jako element przewycięzania kryzysów w Kościele*, [w:] *Ecclesia semper reformanda. Kryzysy i reformy średniowiecznego Kościoła*, red. G. Ryś, T. Gałuszka OP, T. Graff, Kraków 2013, s. 405–423; wide podsumowanie roli i znaczenia odpustów w różnych sferach życia wiernych — rozdz. IV: *Medieval Indulgences and Devotional Life in the Netherlands*, [w:] J. van Herwaarden, *Between Saint James and Erasmus. Studies in Late-Medieval Religious Life: Devotion and Pilgrimage in the Netherlands*, trans. W. Shaffer, D. Gardner, Leiden–Boston 2003, s. 110.

¹⁹ L.L. Otis, *Prostitution in Medieval Society*, s. 9n.; R.M. Karras, *Prostitution in Medieval Europe*, s. 244; eadem, *The Regulation*, s. 399–400; eadem, „Because”, s. 214n.; H.A. Kelly, *Bishop, Prioress, and Bawd in the Stews of Southwark*, „Speculum”, t. LXXV, 2000, nr 2, s. 342–349; V.L. Bullough, *Prostitution in the Later Middle Ages*, [w:] *Sexual Practices*, s. 177–178; L.H. McAvoy, *Authority and the Female Body in the Writings of Julian of Norwich and Margery Kempe*, Cambridge 2004, s. 100–102; J. Koster, *Prostitutes*, [w:] *Women and Gender in Medieval Europe an Encyclopedia*, red. M. Schaus, New York–London 2006, s. 675–676.

²⁰ J.A. Brundage, *Prostitution*, s. 842–843; V.L. Bullough, *Prostitution in the Later Middle Ages*, s. 183; wide też P. Pansier, op. cit., s. 17.

²¹ R.M. Karras, *Prostitution in Medieval Europe*, s. 254; R.C. Trexler, *La prostitution florentine au XVe siècle: Patronages et clientes*, „Annales. Histoire, Sciences Sociales”, t. XXXVI, 1981, nr 6, s. 1013; praktyka głoszenia kazań nawołujących nierządnicę do pokuty przetrwała przez całe średniowiecze, kontynuowana była także w renesansowym Rzymie, wide szerzej C.L.C.E. Witcombe, *The Chapel of the Courtesan and the Quarrel of the Magdalens*, „The Art Bulletin”, t. LXXXIV, 2002, nr 2, s. 280; L. Pastor, *The History of the Popes, from the close of the Middle*

tów. Wybranych kobietom zapisywano pewne sumy pieniędzy w ramach posagu, tak aby mogły wyjść za mąż, co miało być krokiem w kierunku uczciwego życia²².

Historycy, omawiając próbę zachęcenia mężczyzn do wybrania sobie żony z grona cór Koryntu, najczęściej przytaczają bullę Innocentego III z 1198 r., w której papież rzekomo przyznawał przyszłym mężom odpust w zamian za ślub z prostytutką. Przed omówieniem tego dokumentu warto zastanowić się, czy również przed jego ogłoszeniem zachęcano do takich małżeństw.

Żyjący na przełomie XI i XII w. wędrowny kaznodzieja Robert z Arbrissel wsławił się nie tylko założeniem klasztoru w Fontevrault, do którego przygarniano upadłe niewiasty, pragnące zerwać ze swym dotychczasowym życiem, lecz także wezwaniami do zawierania z nimi małżeństw²³. Podobnie postępował Witalis z Savigny, który nie tylko założył wspólnotę dla pokutujących nierządnic, lecz także zachęcał mężczyzn, aby w ramach zasług duchowych żenili się z nimi²⁴. Najgłośniejszą i najdalej idącą akcją propagowania takich ślubów podjął na początku XII w. Henryk z Lozanny. Argumentował on, że upadłe kobiety pragnące zerwać ze swym zawodem powinny całkowicie pozbyć się majątku, w tym nawet odzienia; następnie otrzymywały od niego liche skrawki bardzo taniego materiału, który z trudem zakrywał ich nagość²⁵. Jego wysiłki zaowocowały serią małżeństw młodych mężczyzn z prostytutkami w Le Mans w roku 1116²⁶. Konwersja nierządnic i wzywanie mężczyzn do udzielania im pomocy poprzez zawieranie małżeństw to także wątki często podejmowane przez wybitnego kaznodzieję Fulka z Neuilly²⁷.

Ages. Drawn from the Secret Archives of the Vatican and other original sources, red. F.I. Antrobus, t. V, London 1901, s. 130–131.

²² R.M. Karras, *Prostitution in Medieval Europe*, s. 254; J. Koster, op. cit., s. 678; eadem, *From Prostitutes to Brides of Christ*, s. 113–115; P. Pansier, op. cit., s. 15–16, 18–20, 25n; vide też uwagi odnośnie do nadań odpustów przyznawanych w zamian za sfinansowanie posagów ubogich dziewcząt N. Paulus, *Indulgences as a Social Factor in the Middle Ages*, trans. J.E. Ross, New York 1922, s. 52.

²³ R.I. Moore, *The Formation of a Persecuting Society. Authority and Deviance in Western Europe 950–1250*, Blackwell 2007, s. 89; K.L. Jansen, *The Making*, s. 177–178; M.E. Carrasco, *The Imagery of the Magdalena in Christina of Markyate's Psalter (St. Albans Psalter)*, „Gesta”, t. XXXVIII, 1999, nr 1, s. 75; R. Keyser, *Fontevrault, Abbey and Order of, [w:] Women and Gender*, s. 296; vide też J.M.B. Porter, *Prostitution and Monastic Reform*, „Nottingham Medieval Studies”, t. XLVII, 1997, s. 71, 75.

²⁴ J.M.B. Porter, op. cit., s. 75–76; J. Duchniewski, *Magdalenki*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. XI, red. A. Bednarek i in., Lublin 2006, kol. 791.

²⁵ J.M.B. Porter, op. cit., s. 76.

²⁶ R.I. Moore, op. cit., s. 89; K.L. Jansen, *The Making*, s. 178.

²⁷ A. Simon, op. cit., s. 1–5; L.L. Otis, *Prostitution in Medieval Society*, s. 22; vide też V.L. Bullough, *The Prostitution in the Early Middle Ages*, [w:] *Sexual Practices*, s. 42; J.A. Brundage, *Law, Sex, and Christian Society*, s. 395; J.M.B. Porter, op. cit., s. 75–76.

Utrzymane w podobnym duchu apele wyszły także ze strony papieństwa. Papież Innocenty II poślubienie prostytutki zaliczył do grona aktów dobroczynnych²⁸.

Omówienie prób zwalczania średniowiecznej prostytucji za pomocą obietnicy odpuszczenia grzechów należy zacząć od wyjątkowej bulli Innocentego III z 29 kwietnia 1198. Zainteresowanie badaczy wzbudziła ona już w epoce nowożytnej. Jako pierwszy fakt jej ogłoszenia odnotował w swym wiekopomnym dziele Raynaldus²⁹. Dokument ten został błędnie zaliczony do grupy typowych dokumentów odpustowych. Pomyłka ta ma wyjątkowo długą historię, której początkiem było umieszczenie informacji o nadaniu w poświęconej historii odpustów części cennego, zawierającego wypisy ze źródeł kompendium teologicznego autorstwa Euzebiusza Amort³⁰. Bulla papieża Innocentego III doczekała się kilku wydań krytycznych³¹.

Badacze zajmujący się dziejami prostytucji często przytaczają bullę Innocentego III, traktując ją jako nadanie odpustu. Jest to o tyle zastanawiające, że już w klasycznej, dziewiętnastowiecznej rozprawie poświęconej dziejom indulgencji, Henry Charles Lea wyraźnie stwierdził, że papież zachęcał w niej mężczyzn, aby żenili się z prostytutkami, gdyż jest to akt miłosierdzia, który pomoże im w uzyskaniu odpuszczenia grzechów, co jednak nie było nadaniem odpustu³². Zdaniem Jamesa Brundage'a, Innocenty III, ogłaszając ten dokument, rozwinął myśl dwunastowiecznego kanonisty Rolando Bandinello, przyszłego biskupa Rzymu Aleksandra III³³. Pomysł ten wykorzystał wcześniej Iwo z Chartres, zaliczając małżeństwo z prostytutką do chwalebnych aktów chrześcijańskiego miłosierdzia³⁴. Podobnie oceniono ten czyn w dekrecie Gracjana³⁵. Ślub z byłą prostytutką został przez Innocentego III zaliczony w poczet dzieł pobożnych, aktów miłosierdzia, a co za tym idzie przyczyniających się do odpuszczenia grzechów, co jednak

²⁸ V.L. Bullough, *The Prostitution in the Early Middle Ages*, s. 41–42; idem, *Prostitution in the Later Middle Ages*, s. 183.

²⁹ *Caesaris Baronii, Annales Ecclesiastici*, t. XX: 1198–1228, Barri 1870, nr 38, s. 16.

³⁰ E. Amort, *De origine, progressu, valore, ac fructu Indulgentiarum nec non de dispositionibus ad eas lucrandas ac requisitis, accurate notitia historica, dogmatica, polemica, critica*, Venetiis 1738, s. 156.

³¹ *Regesta Pontificum Romanorum inde ab a, post Christum natum MCXCVIII ad a. MCCCIV*, wyd. A. Potthast, t. I, Berolini 1874, nr 114, s. 13; *Die Register Innocenz' III.*, t. I: *Pontifikatsjahr 1198–99*, wyd. O. Hageneder, A. Haida cher, Graz–Köln 1964, nr 112, s. 169–170 (tam wykaz poprzednich edycji); A. Simon, op. cit., s. 2; vide też K.L. Jansen, *The Making*, s. 105, przyp. 14, oraz angielskie tłumaczenie bulli, ibidem, s. 178.

³² Vide C.H. Lea, op. cit., t. III, s. 188, przyp. 4.

³³ Vide J.A. Brundage, *Law, Sex, and Christian Society*, s. 396; idem, *Prostitution*, s. 843; vide też K.L. Jansen, *The Making*, s. 178, przyp. 41; J.M.B. Porter, op. cit., s. 76; J. Rollo–Koster, *From Prostitutes*, s. 113.

³⁴ J.A. Brundage, *Law, Sex, and Christian Society*, s. 212.

³⁵ Ibidem, s. 249; vide też dalsze rozważania dotyczące tego kanonu ibidem, s. 309–310.

nie oznaczało odpustu w średniowiecznym znaczeniu tego słowa³⁶. Postanowienie to znalazło następnie miejsce w dekretalach Grzegorza IX³⁷. Warto podkreślić, że formularz dokumentu odpustowego, ukształtowany w epoce wypraw krzyżowych, pozostawał praktycznie niezmienny. Wśród jego cech charakterystycznych należy wymienić: podanie okoliczności nadania, wymienienie warunków niezbędnych do uzyskania odpustu (po uprzednim odbyciu spowiedzi i okazanej skrusze), sprecyzowanie jego wymiaru czasowego (w dniach lub latach, posługiwano się także zwrotem o darowaniu trzeciej lub siódmej części kar pokutnych za wszystkie grzechy bądź przyznawano odpust zupełny)³⁸. W bulli Innocentego III próżno szukać wszystkich tych elementów.

Bulla, w której papież zaliczył małżeństwa z prostytutkami w poczet czynów pobożnych³⁹, zdaniem Joëlle Koster umożliwiała nie tylko resocjalizację nierządnic i walkę z ubóstwem, lecz także poddawała sferę seksualności kobiet większej kontroli⁴⁰. W czasach panowania Ludwika IX Świętego ponawiano wezwania kierowane do mężczyzn, aby poprzez śluby umożliwiali prostytutkom rozpoczęcie nowego życia. Podkreślano wówczas, że czyn taki jest działaniem chwalebny, choć, jak zaznaczał Bernard z Montemirato, nie aż tak, jak wyruszenie na krucjatę⁴¹.

Działania podejmowane przez kaznodziejów, mające na celu uratowanie dusz kobiet niegdyś uprawiających prostytucję, zbiegły się w czasie z coraz większym naciskiem kładzionym przez Kościół na czynienie pokuty indywidualnej, co znalazło ukoronowanie w przywoływanej wyżej bulli Innocentego III z 1198 r.⁴² Nie bez znaczenia był także wpływ reformy gregoriańskiej⁴³. Jednostkowe wezwania do pokuty, wraz z próbą nawracania ze złej drogi, zaowocowały powstaniem zorganizowanego ruchu, mającego na celu resocjalizację nierządnic. Powrócono wówczas do znanych już od czasów cesarzowej Teodory planów zakładania specjalnych ośrodków dla pokutujących prostitutek. Także i w tym przypad-

³⁶ Ibidem, s. 396; J.A. Brundage, *Prostitution*, s. 843.

³⁷ *Corpus Iuris Canonici*, wyd. A. Friedberg, t. II: *Decretalium collectiones*, Graz 1959, liber IV, tit. I, cap. XX, kol. 668.

³⁸ Vide uwagi dotyczące formularza dokumentu odpustowego W. Szymborski, *Odpusty*, s. 67n.

³⁹ E.J. Burford, *Bawds and Lodgings. A History of the London Bankside Brothels c. 100–1675*, London 1976, s. 143.

⁴⁰ J. Koster, *Prostitutes*, s. 678; eadem, *From Prostitutes to Brides of Christ*, s. 113; vide też uwagi dotyczące społecznej kontroli nad pokutującymi magdalenkami, K.L. Jansen, *The Making*, s. 177.

⁴¹ J.A. Brundage, *Law, Sex, and Christian Society*, s. 469.

⁴² L.L. Otis, *Prostitution in Medieval Society*, s. 193; K.L. Jansen, s. 177; S. Cohen, *The Evolution of Women's Asylums Since 1500. From Refuges for Ex-Prostitutes to Shelters for Battered Women*, New York–Oxford 1992, s. 16.

⁴³ J.M.B. Porter, op. cit., s. 74.

ku sięgnięto po wypróbowany oręż walki duchowej, obiecując hojne nadania indulgencji. Warto podkreślić, że wieki średnie borykały się z problemem jasnego zdefiniowania, kim jest prostytutka⁴⁴. Pojawia się także pytanie, czy powstające wspólnoty były zasilane przez prostytutki w dzisiejszym tego słowa znaczeniu? Zdaniem części badaczy w ośrodkach tych miejsce znajdowały były konkubiny księży, porzucone po wprowadzeniu celibatu⁴⁵.

Specjalne ośrodki dla kobiet pragnących zerwać z wykonywaniem hańbiącego zawodu powstały najpierw w Bizancjum, w czasach cesarzowej Teodory⁴⁶. Politykę ich zakładania kontynuowali cesarze Leon VI i Michał IV⁴⁷. Na szerszą skalę powrócono do niej w Europie Zachodniej wraz z odrodzeniem ruchu monastycznego pod koniec wieku XI⁴⁸. Wówczas, w wyniku nawoływań do czynienia jednostkowej pokuty, tak charakterystycznych dla religijności przełomu XII i XIII w., zaczęto zakładać specjalne ośrodki, wzorowane na strukturze klasztornej⁴⁹. Wspólnoty te powstawały zarówno na terenie Francji, jak i Cesarstwa. Na przykład w Paryżu wspólnotę taką, wraz z Piotrem z Roissac, założył wybitny uczeń mistrza Piotra, Fulko z Neuilly; w 1206 r. została ona przekształcona w opactwo. Dwadzieścia lat później (1226 r.) paryski teolog Wiliam z Owernii powołał kolejną wspólnotę, bazująca na regule św. Augustyna⁵⁰. W tym samym czasie na terenie Rzeszy kanonik Saint Maurice z Hildesheim imieniem Rudolf za cel swej akcji kaznodziejskiej postawił nawrócenie jak największej liczby upadłych niewiast. Działał on z upoważnienia papieskiego legata Konrada z Zähringen (1225). Starania Rudolfa zostały dostrzeżone przez papieża Grzegorza IX, który poparł je w bullach z 1227 r., a następnie zorganizowanym przez kanonika wspólnotom składającym się z byłych prostitutek nadał regułę św. Augustyna, za wzór stawia-

⁴⁴ Vide szerzej R.M. Karras, *Prostitution in Medieval Europe*, s. 243; eadem, *Prostitution and the Question*, s. 161–163; J. Rollo–Koster, *From Prostitutes*, s. 110; J.A. Brundage, *Prostitution*, s. 827; K.L. Jansen, *The Making*, s. 168, 171; C. Beattie, *Medieval Single Women. The Politics of Social Classification in Late Medieval England*, Oxford 2007, s. 48–49; próbowano narzucić uprawiającym nierząd kobietom specjalny strój, który miał odróżniać je od szanowanych matron, szerzej vide uwagi J.A. Brundage, *Sumptuary laws*, s. 346n.; J. Rollo–Koster, *From Prostitutes*, s. 112; J.K. Brackett, *The Florentine Onesta and the Control of Prostitution, 1403–1680*, „The Sixteenth Century Journal”, t. XXIV, 1993, nr 2, s. 277.

⁴⁵ J.M.B. Porter, op. cit., s. 76–77.

⁴⁶ P. Pansier, op. cit., s. 11; V.L. Bullough, *The Prostitution in the Early Middle Ages*, s. 37; L. Bassermann, *The Oldest Profession. A History of Prostitution*, transl. from the German by J. Cleugh, London 1967, s. 100; J.A. Brundage, *Law, Sex, and Christian Society*, s. 121; L. Garland, *Byzantium*, [w:] *Women and Gender*, s. 103; C. King, *Patronage, artistic*, [w:] ibidem, s. 635; J. Rollo–Koster, *From Prostitutes*, s. 116.

⁴⁷ J.M.B. Porter, op. cit., s. 73–74.

⁴⁸ Vide szerzej: ibidem, s. 74.

⁴⁹ Vide szerzej wykaz domów P. Pansier, op. cit., s. 13; A. Simon, op. cit., s. 1, 5–10, 13.

⁵⁰ L.L. Otis, *Prostitution in Medieval Society*, s. 72; K.L. Jansen, *The Making*, s. 178n.; J. Rollo–Koster, *From Prostitutes*, s. 116; P. Pansier, op. cit., s. 11–12.

jąc im instytucję działającą w Prouille. Tym samym usankcjonował powstanie zakonu św. Marii Magdaleny⁵¹. Podobne ośrodki, wzorem Francji i Rzeszy, powstawały we Włoszech (dzięki poparciu papieża Aleksandra IV)⁵², a także na terenie Hiszpanii⁵³. Co ciekawe, jak wykazały badania Ruth M. Karras, nie zorganizowano ich na Wyspach Brytyjskich⁵⁴. Siostry, które znalazły schronienie w takich konwentach, nosiły białe habity, stąd często nazywane były białymi paniami⁵⁵.

Trzeba podkreślić, że pomimo wspólnego założenia wstępnego — ratowania upadłych kobiet — placówki te różniły się zarówno regułami, jak i wewnętrznymi rozporządzeniami, co szczególnie widoczne jest na przykładzie ośrodków funkcjonujących we Francji i Włoszech⁵⁶. Odmienny charakter miały także ośrodki organizowane przez Kościół i te fundowane przez władze miejskie⁵⁷. Zdarzały się także przypadki, kiedy powstałe wspólnoty sióstr pokutujących przybierały formę domów dla byłych prostytutek⁵⁸. Ośrodki dla pokutujących nierządnic, podobnie jak powołany specjalnie do opieki nad nimi przez papieża Grzegorza IX zakon, miały wspólną patronkę — św. Marię Magdaleny⁵⁹.

Powstające ośrodki borykały się z podstawowym problemem: skąd pozyskać niezbędne do utrzymania środki? Z pomocą przyszedł wypróbowany oręż wal-

⁵¹ L.L. Otis, *Prostitution in Medieval Society*, s. 73; S. Cohen, op. cit., s. 16; V.L. Bullough, *The Prostitution in the Early Middle Ages*, s. 41; J.A. Brundage, *Law, Sex, and Christian Society*, s. 395; idem, *Prostitution*, s. 842; K.L. Jansen, *The Making*, s. 179n.; J.M.B. Porter, op. cit., s. 77; J. Rollo-Koster, *From Prostitutes*, s. 116; P. Pansier, op. cit., s. 12; A. Simon, op. cit., s. 21n.; J. Duchniewski, op. cit., kol. 791; vide też uwagi odnoszące się do rzekomego podporządkowania magdalenek zakonowi dominikanów, S. Tugwell OP, *Were the Magdalen Nuns really turned into Dominicans in 1287?*, „Archivum Fratrum Praedicatorum”, t. LXXVI, 2006, s. 39–77.

⁵² L.L. Otis, *Prostitution in Medieval Society*, s. 73.

⁵³ M. Ratcliffe, *Adulteresses, Mistresses and Prostitutes: Extramarital Relationship in Medieval Castile*, „Hispania”, t. LXVII, 1984, nr 3, s. 349; P.H. Cullum, *Almsgiving and charity*, [w:] *Women and Gender*, s. 15.

⁵⁴ R.M. Karras, *Common Women*, s. 82; vide też S. Cohen, op. cit., s. 15.

⁵⁵ V.L. Bullough, *The Prostitution in the Early Middle Ages*, s. 41; J.A. Brundage, *Prostitution*, s. 842; vide szerzej rys dziejów wspólnot dla pokutujących prostytutek, K.L. Jansen, *The Making*, s. 179–181; J. Rollo-Koster, *From Prostitutes*, s. 116n.

⁵⁶ Vide szerzej porównanie placówek działających w Montpellier i Awinionie, L.L. Otis, *Prostitution in Medieval Society*, s. 74n.; we Florencji żyły one według reguły św. Benedykta, S. Cohen, op. cit., s. 16; vide też S. Bardsley, *Women's Roles in the Middle Ages*, London 2007, s. 141; K.L. Jansen, *The Making*, s. 179; J. Rollo-Koster, *From Prostitutes*, s. 116n.; J. Duchniewski, op.cit., kol. 791.

⁵⁷ Vide szerzej S. Cohen, op. cit., s. 16.

⁵⁸ L.L. Otis, *Prostitution and Repentance*, s. 140, 149.

⁵⁹ Vide szerzej K.L. Jansen, *The Making*, s. 110n., 169; R.M. Karras, *Holy Harlots*, s. 17n.; K.L. Jansen, *Mary Magdalen*, s. 533; J. Rollo-Koster, *From Prostitutes*, s. 116; L. Bassermann, op. cit., s. 75; o bliskim związku łączącym kult św. Marii Magdaleny z powstającymi wspólnotami świadczy np. fakt znajdowania się jej relikwii w kaplicy jednego z takich ośrodków, vide L.L. Otis, *Prostitution and Repentance*, s. 150.

ki duchowej — nadania indulgencji. Wiernym wspomagającym funkcjonowanie klasztorów obiecywano nadania odpustów. Środki materialne na utrzymanie placówek przeznaczonych dla dawnych nierządnic, pragnących odpokutować i zmienić swoje życie, czerpano także z dobrowolnych ofiar czy sum legowanych w testamentach⁶⁰. Zdarzały się dość niecodzienne sytuacje, gdy same prostytutki dostarczały pieniędzy na utrzymanie takich ośrodków. Niejednokrotnie panie wykonujące najstarszy zawód świata bywały opodatkowywane, a pieniądze uzyskane w ten sposób przeznaczano na utrzymanie konwentu dla pokutnic. Zdarzały się także przypadki, w których zebrane w ten sposób podatki wykorzystywano np. na remont głównych ulic w Rzymie (1517), a nawet na remont mostu na Tybrze (1549)⁶¹. W szesnasto- i siedemnastowiecznych Włoszech istniała także praktyka przekazywania majątku zmarłej prostytutki na utrzymanie konwentu⁶².

Począwszy od zatwierdzenia zakonu św. Marii Magdaleny, dostojnicy Kościoła przyznali placówkom magdalenek liczne przywileje i łaski duchowe. Bezsprzecznie odpusty udzielane wszystkim wiernym, którzy przyczynili się do wsparcia, budowy bądź remontu czy rozbudowy klasztorów, sprzyjały gromadzeniu środków finansowych niezbędnych do ich utrzymania. Praktyka przyznawania takich nadań była powszechna w przypadku nowo powstających zgromadzeń zakonnych czy wybudowanych świątyń bądź szpitali⁶³. Tym zapewne należy tłumaczyć postępowanie legata papieskiego na terenie Rzeszy, kardynała Ottona de Monteferrato⁶⁴, który w czasie swej misji, przyznał 19 grudnia 1229 w Konstancji, dobrodziejom zakonu magdalenek 40 dni odpustu⁶⁵. Zaledwie kilka miesięcy później (13 maja 1230) ogłosił kolejne przywileje odpustowe, zgodnie z którymi dobrodziejce konwentów w Kolonii, Wormacji i Frankfurcie otrzymywali po 40 dni odpustu⁶⁶.

Warto dodać, że papież Grzegorz IX nadania odpustowe przyznał już w 1228 r. W bulli z 20 czerwca tego roku zachęcał wiernych z Moguncji, aby w święta Wniebowzięcia NMP, Zwiastowania NMP oraz św. Marii Magdaleny pobożnie nawiedzali kościoły sióstr św. Marii Magdaleny na terenie Rzeszy, w zamian

⁶⁰ Vide P. Pansier, op. cit., s. 13, 38.

⁶¹ Vide J.K. Brackett, op. cit., s. 280, przypis 30, i s. 291–292. Odnośnie do zagadnienia opodatkowania prostitutek vide uwagi dotyczące czternastowiecznego Awinionu, J. Rolló-Koster, *From Prostitutes*, s. 111–112.

⁶² D.Y. Ghirardo, *The Topography of Prostitution in Renaissance Ferrara*, „Journal of the Society of Architectural Historians”, t. LX, 2001, nr 4, s. 424.

⁶³ Vide uwagi w W. Szymborski, *Niebiańska ekonomia — uwagi o funkcjonowaniu odpustów w kręgu zakonów mendykantkich w średniowiecznej Polsce*, [w:] *Inter oeconomiam coelestem et terrenam. Mendykanci a zagadnienia ekonomiczne*, red. W. Długokęcki, T. Gałuszka OP, R. Kubicki, A. Zajchowska, Kraków 2011, s. 125–126n.

⁶⁴ *Hierarchia catholica mediæ aevi*, red. C. Eubel, t. I, Monasterii 1913, s. 52.

⁶⁵ *Chronicon coenobii Montis-Francorum Goslariae...*, Francofurtii 1698, s. 8–9; A. Simon, op. cit., zał. II, nr 16, s. 190.

⁶⁶ A. Simon, op. cit., zał. II, nr 17, s. 190; nr 18, s. 191; nr 19, s. 191.

za co uzyskać można było 20 dni odpustu⁶⁷. Nadanie najprawdopodobniej miało na celu rozpropagowanie wśród wiernych wiedzy o nowo powstałym zakonie.

Średniowieczne nadania odpustowe, którymi obdarowywano ośrodki dla magdalenek, można podzielić na przyznawane całemu zgromadzeniu oraz poszczególnym klasztorom. Warto podkreślić, że w pierwszych przyznanych indulgencjach, wśród warunków, które należało spełnić, aby otrzymać odpust, nie wspomniano o nawiedzeniu kościołów klasztornych. Dopiero z czasem dostojnicy Kościoła zaczęli tę listę poszerzać. Z upływem lat przyznawano także magdalenkom odpusty *in articulo mortis* oraz stacji rzymskich, a także stosowano nowoczesne metody (druk) rozpowszechniania wiedzy o przywilejach i łaskach, którymi obdarowywano dobrodziejów ośrodków.

Według treści najwcześniejszych nadań, w zamian za złożenie jałmużny na utrzymanie klasztorów, wierni dostępowali łaski odpustu. Wśród dokumentów skierowanych do wszystkich ośrodków magdalenek powstałych na terenie Rzeszy, należy wymienić bulle odpustowe Grzegorza IX z 5 czerwca 1232 (40 dni)⁶⁸, 9 czerwca 1232 (40 dni)⁶⁹, 22 czerwca 1232 (40 dni)⁷⁰ czy z 20 lipca 1232 (40 dni)⁷¹. O znacznej wadze, którą przywiązywano do tych nadań, świadczy widymowanie bulli z 9 czerwca⁷². 30 lipca 1232 biskup Rzymu przyznał dobrodziejom zakonu dalsze indulgencje (40 dni)⁷³. Podobnie postąpił 24 sierpnia 1237, zachęcając wiernych do składania jałmużny na rzecz magdalenek, za co nagrodą miało być 40 dni odpustu⁷⁴. Niespełna miesiąc później, 25 września 1237, papież polecał duchownym na terenie Niemiec zorganizowanie okręgów kolekty, niezbędnych do utrzymania konwentów magdalenek, a ich dobrodziejów nagradzał 40 dniami odpustu⁷⁵. Politykę Grzegorza IX kontynuowali jego następcy, np. Innocenty IV, który 6 maja 1245 przyznał dobroczyńcom klasztorów położonych na terenie Niemiec jeden rok i jedną kwadragenę odpustu⁷⁶.

Ewolucja nadań odpustowych przyznawanych magdalenkom widoczna jest na przykładzie polityki papieża Grzegorz IX, który, po ogłoszeniu bulli indulgen-

⁶⁷ *Urkundenbuch des hochstifts Hildesheim und seiner bischöfe*, wyd. H. Hoogeweg, t. II: 1221–1260, Hannover–Leipzig 1901, t. II, nr 260, s. 114; A. S i m o n, op. cit., zał. II, nr 13 a, s. 189.

⁶⁸ *Chronicon coenobii Montis–Francorum Goslariae...*, s. 9; A. S i m o n, op. cit., zał. II, nr 24, s. 193.

⁶⁹ *Urkundenbuch des hochstifts Hildesheim*, t. II, nr 334, s. 153; A. S i m o n, op. cit., zał. II, nr 24a, s. 193.

⁷⁰ A. S i m o n, op. cit., zał. II, nr 26, s. 194.

⁷¹ *Ibidem*, s. 50. Vide edycję dyplomu *ibidem*, zał. II, nr 32, s. 196–197.

⁷² *Urkundenbuch des hochstifts Hildesheim*, t. II, nr 335, s. 154.

⁷³ A. S i m o n, op. cit., zał. II, nr 32, s. 196–197.

⁷⁴ *Ibidem*, zał. II, nr 62, s. 209–210; vide też niedatowaną wzmiankę o przyznaniu odpustu 100 dni w *Chronicon coenobii Montis–Francorum Goslariae*, s. 13.

⁷⁵ A. S i m o n, op. cit., zał. II, nr 63, s. 210.

⁷⁶ *Ibidem*, zał. II, nr 80, s. 218–219.

cyjnych związanych z udzieleniem jałmużny, w październiku 1232 r. i 22 września 1237 polecał wiernym nawiedzenie klasztorów sióstr św. Marii Magdaleny w rocznicę poświęcenia powstałych przy nich kościołów, w zamian za co przyznawał sto dni odpustu⁷⁷. Dzięki kolejnym papieskim indulgencjom, wierni nawiedzający położone na terenie Rzeszy kościoły magdalenek w święta Wniebowzięcia NMP, Zwiastowania NMP oraz ich patronki otrzymywali dalszych 20 dni odpustu (bulle Grzegorza IX z 8 listopada 1232 i 19 września 1237)⁷⁸. Lista świąt, w terminie których można było dostąpić łaski odpustu w świątyniach zakonu sióstr św. Marii Magdaleny, była stopniowo wydłużana. Dzięki następnym bullom Grzegorza IX (z 18 listopada 1232 i 19 września 1237), po nawiedzeniu takich kościołów w oktawie Wielkanocy zyskiwano kolejny rok odpustu⁷⁹.

Peregrynacje do kościołów magdalenek w święto ich patronki były hojnie nagradzane. Postąpił tak np. arcybiskup Konrad z Kolonii (17 marca 1254), przyznając jeden rok i jedną karenę wiernym pielgrzymującym do ich konwentu w Kolonii. Polecał ponadto nawiedzenie tamtejszego kościoła w oktawie świąt św. Marii Magdaleny oraz jej translacji⁸⁰. Podobnie postąpił biskup misyjny Litwy Henryk Wit (17 września 1254), umieszczając na liście świąt, w które należało nawiedzić klasztor magdalenek w Wormacji (za cenę jednej kareny odpustu), oktawę Wielkanocy i Bożego Narodzenia, rocznicę poświęcenia kościoła, święto Marii Magdaleny i oktawę Wniebowzięcia NMP⁸¹. Także biskup sufragana kołoiński Teodoryk⁸², w dniu św. Jerzego męczennika 1261 r. przyznał, za zgodą lokalnego ordynariusza diecezji⁸³, odpust w wysokości 40 dni i jednej kareny wiernym nawiedzającym kościół magdalenek w święta maryjne, św. Piotra i Pawła, św. Augustyna, św. Marii Magdaleny, w rocznicę poświęcenia świątyni oraz przez siedem następnych dni, polecając ponadto złożenie jałmużny.

Znacznie liczniejszą kategorię stanowią dokumenty wystawione dla konkretnych klasztorów. W skład tej grupy wchodzi m.in. wzmiankowane wyżej indulgencje przyznane w 1229 i 1230 r. przez papieskiego legata kardynała Ottona. Do jednych z pierwszych indulgencji zaliczyć trzeba także bullę papieża Grzegorza IX z 19 czerwca 1232⁸⁴ dla klasztoru w Bazylei (40 dni). Zaledwie trzy dni później

⁷⁷ L. Wadding, *Annales Minorum seu Trium Ordinum a S. Francisco Institutorum*, t. II, Romae 1732, nr VII, s. 605–606; A. Simon, op. cit., zał. II, nr 41, s. 201; nr 42, s. 201; *Les Registres de Grégoire IX*, wyd. L. Auvray, t. I, Paris 1896, nr 898, kol. 544; vide bullę z 22 września 1237. A. Simon, op. cit., zał. II, nr 61, s. 209.

⁷⁸ A. Simon, op. cit., zał. II, nr 46, s. 203–204; w odniesieniu do nadania z września 1237 r. wiernym polecano wsparcie konwentów jałmużną, ibidem, nr 60, s. 208–209.

⁷⁹ Ibidem, zał. II, nr 48, s. 204; nr 59, s. 208.

⁸⁰ Ibidem, nr 101 a, s. 228.

⁸¹ *Quellen zur Geschichte der Stadt Worms*, wyd. H. Boos, t. I, Urkundenbuch 1: 627–1300, Berlin 1886, nr 247, s. 166; A. Simon, op. cit., zał. II, nr 105, s. 229.

⁸² *Hierarchia catholica medii aevi*, t. I, s. 552.

⁸³ *Chronicon coenobii Montis-Francorum Goslariae*, s. 28–29.

⁸⁴ *Urkundenbuch der Stadt Basel*, wyd. R. Wackernagel, R. Thommen, t. I, Basel 1890,

(22 czerwca 1232) także 40 dni przyznał papież wiernym wspomagającym klasztor sióstr św. Marii Magdaleny w Strasburgu⁸⁵. Warto w tym miejscu wybiec w przeszłość i wspomnieć o kolejnych nadaniach, które otrzymał ośrodek strasburski. Do jednych z najbardziej znanych należy odpust zupełny, przyznany w 1479 r. wspomagającym go dobrodziejom, dzięki któremu udało się zebrać krocie, a tak szeroki odezw wśród wiernych zaskoczył wszystkich⁸⁶. Czas trwania tego nadania był później wydłużany, tak że sięgał aż do 1484 roku⁸⁷.

Sygnalizując zagadnienie związane z papieskimi bullami, należy powrócić do roku 1232, kiedy to papież przyznał kolejne indulgencje. I tak, począwszy od 24 czerwca tego roku, 40 dni odpustu można było zyskać, wspierając ośrodek magdalenek w Frankfurcie⁸⁸. W bulli z lipca 1232 r. papież polecał uwadze wiernych z diecezji mogunckiej klasztor we Frankfurcie, nagradzając jego dobrodziejów, którzy osobiście lub przez kogoś przekazali na jego rzecz jałmużnę, kolejnymi 40 dniami indulgencji⁸⁹. Identycznym nadaniem papież obdarował 14 lipca 1232 magdalenki kolońskie⁹⁰, a także dobrodziejów sióstr św. Marii Magdaleny w Mühlhausen w Turyngii (6 i 8 październik 1232)⁹¹.

Papieską politykę wspierania tego typu ośrodków kontynuowali ordynariusze diecezji, a także legaci Stolicy Apostolskiej. Wierni, którzy wspomogli budowę, rozbudowę lub remonty klasztorów magdalenek, obdarowywani byli hojnymi nadaniami. Wspomnieć można tutaj przykładowe odpusty (40 dni) ustanowione przez legata Hugona, kardynała tytułu św. Sabiny (16 wrzesień 1251) dla klasztoru w Kolonii⁹², Goslaru (6 marca 1252)⁹³, Hildesheim (6 marca 1252)⁹⁴, Goslaru

nr 121, s. 86–87; A. Simon, op. cit., zał. II, nr 25, s. 194. Klasztor ten wzbogacił się o kolejne 20 dni odpustu z nadania papieża Grzegorza IX (11 listopada 1232), *Urkundenbuch der Stadt Basel*, t. I, nr 123, s. 87; A. Simon, op. cit., zał. II, nr 47, s. 204.

⁸⁵ A. Simon, op. cit., zał. II, nr 27, s. 195.

⁸⁶ M.T. Renouard, *Histoire de l'établissement du Protestantisme à Strasbourg et en Alsace d'après des documents inédits*, Paris 1856, s. 351; *Madeleine (Couvent de Sainte) à Strasbourg (Haut-Rhin)*, [w:] *Encyclopédie théologique, ou série de dictionnaires sur toutes les parties de la science religieuse*, t. XXIII: *Dictionnaire des ordres religieux tome quatrième*, Paris 1859, kol. 707.

⁸⁷ F. Rapp, *Les campagnes d'indulgences dans le diocèse de Strasbourg*, „Revue d'Histoire et de Philosophie Religieuses”, t. LXXXIII, 2003, nr 1, s. 75.

⁸⁸ A. Simon, op. cit., zał. II, nr 28, s. 195.

⁸⁹ *Codex diplomaticus Moenofrancofurtanus. Urkundenbuch der Reichsstadt Frankfurt*, wyd. J.F. Boehmer, t. I, Frankfurt am Main 1836, s. 56; A. Simon, op. cit., zał. II, nr 29, s. 195; vide też bullę z 8 lipca 1232, ibidem, nr 33, s. 197.

⁹⁰ A. Simon, op. cit., zał. II, nr 30, s. 195.

⁹¹ Ibidem, zał. II, nr 37, s. 199; nr 40, s. 200.

⁹² Ibidem, zał. II, nr 95, s. 225–226.

⁹³ *Chronicon coenobii Montis-Francorum Goslariae*, s. 25; A. Simon, op. cit., zał. II, nr 97, s. 226.

⁹⁴ A. Simon, op. cit., zał. II, nr 98, s. 227; *Urkundenbuch der Stadt Hildesheim. Von c. 996 bis 1346*, wyd. R. Doebner, Hildesheim 1881, nr 224, s. 113; *Urkundenbuch des Hochstifts Hildesheim*

(18 marca 1252)⁹⁵. Identycznie postąpili arcybiskup Kolonii Konrad w 1254 r., obdarowując nadaniem klasztor magdalenek w Kolonii⁹⁶, biskup Hildesheim Henryk, przyznając 40 dni dobrodziejom Frankenberg–Goslar⁹⁷, biskup Henryk Wit z Litwy, obdarowując kareną wiernych wspomagających klasztor w Wormacji (17 września 1254)⁹⁸. Nowożytna kronika klasztoru magdalenek w Goslarze zawiera wiadomość, że biskup Kurlandii Henryk podczas swego pobytu w klasztorze wzbogacił pulę dostępnych dla wiernych odpustów o dalszych 40 dni⁹⁹. Przebywający w Utrechcie kardynał *s. Georgii ad velum aureum* Piotr Capoccius¹⁰⁰ poszerzył listę odpustów przyznanych kolońskim magdalenkom również o 40 dni (24 września 1254)¹⁰¹. Warto podkreślić, że dokumenty z lat pięćdziesiątych XIII w., prócz polecenia wsparcia materialnego, zawierają często także wykazy świąt, w które należało nawiedzić dane kościoły.

Tak duża liczba nadań wystawiona przez papieża Grzegorza IX w 1232 r. na rzecz znajdujących się w Rzeszy konwentów magdalenek świadczy o wyjątkowo dalekowzroczej polityce, mającej na celu zapewnienie środków materialnych niezbędnych do ich funkcjonowania¹⁰². Nie należy przy tym zapominać o założeniu najważniejszym — nawracaniu nierządnic oraz czynieniu pokuty. Warto nad-

und seiner Bischöfe, cz. 2: 1221–1260, wyd. H. Hoogeweg, Hannover–Leipzig 1901, nr 894, s. 450.

⁹⁵ A. Simon, op. cit., zał. II, nr 99, s. 227.

⁹⁶ 17 marca 1254, ibidem, zał. II, nr 101 a, s. 228; 2 czerwca 1254, ibidem, nr 103, s. 228; vide też nadanie abp. Engelberta z lipca 1265 r., ibidem, zał. II, nr 122 a, s. 235.

⁹⁷ *Chronicon coenobii Montis–Francorum Goslariae*, s. 24–25; A. Simon, op. cit., zał. II, nr 102, s. 228.

⁹⁸ A. Simon, op. cit., zał. II, nr 105, s. 229.

⁹⁹ *Chronicon coenobii Montis–Francorum Goslariae*, s. 28. Kolejne nadanie odpustowe wystawił w dniu św. Marii Magdaleny 1268 r. przebywający w Goslarze Fryderyk de Haseldorpe biskup Dorpatu (*Hierarchia catholica medii aevi*, t. I, s. 472), *Chronicon coenobii Montis–Francorum Goslariae*, s. 36–37. Kronika informuje także o dalszych nadaniach. Jedno z nich w 1290 r. w Goslarze wystawił Sigfridus de Querfurt biskup Hildesheim (*Hierarchia catholica medii aevi*, t. I, s. 277), przyznając wiernym nawiedzającym klasztor w święta poświęcenia ołtarzy św. Krzyża i św. Andrzeja, ołtarza św. Katarzyny i Marii Magdaleny, oraz udzielającym jałmużny, 40 dni odpustu, *Chronicon coenobii Montis–Francorum Goslariae*, s. 47. W 1295 r. 20 dni odpustu przyznał Volradus de Kranichfeld biskup Halberstadt (*Hierarchia catholica medii aevi*, t. I, s. 270), *Chronicon coenobii Montis–Francorum Goslariae*, s. 48. W dniu św. Michała 1442 r. biskup Hildesheim Magnus de Sachsen-Lauenburg (*Hierarchia catholica medii aevi*, t. I, s. 277) przyznał klasztorowi dalszych 40 dni odpustu, *Chronicon coenobii Montis–Francorum Goslariae*, s. 93. Kolejne nadanie (1443 r.) związane było z uczczeniem poświęconego srebrnego krzyża, *Chronicon coenobii Montis–Francorum Goslariae*, s. 95–96. Ponadto w 1501 r. Bartholdus de Landesberg biskup Hildesheim (*Hierarchia catholica medii aevi*, t. II, s. 165) przyznał dalszych 40 dni odpustów, *Chronicon coenobii Montis–Francorum Goslariae*, s. 101–103.

¹⁰⁰ *Hierarchia catholica medii aevi*, t. I, s. 50.

¹⁰¹ A. Simon, op. cit., zał. II, nr 106, s. 229.

¹⁰² Vide szerzej bullę z 30 lipca 1232, ibidem, zał. II, nr 32, s. 196–197.

mienić, że przełożony zgromadzenia siostr św. Marii Magdaleny otrzymał od papieża Grzegorza IX (30 września 1237) przywilej głoszenia kazań nawołujących do czynienia pokuty na terenie całej Rzeszy; zgromadzeni wierni, po wysłuchaniu kazania, otrzymywali 10 dni odpustu¹⁰³. Wcześniej papież polecał przełożonym zakonów braci kaznodziejów i braci mniejszych, aby zachęcali ludność do wspierania placówek magdalenek¹⁰⁴. 15 marca 1245 także Innocenty IV nakazał dominikanom na terenie Rzeszy, aby w swych kazaniach skłaniali wiernych do okazywania wobec nich miłosierdzia¹⁰⁵.

O tym, jak wyjątkową rolę w pozyskiwaniu środków materialnych niezbędnych do utrzymania konwentów magdalenek odgrywały nadania indulgencji, świadczy dokument odpustowy wystawiony przez biskupa Wormacji Landolfa 21 grudnia 1238, skierowany do wszystkich duchownych diecezji. Zwraca w nim uwagę, że papieństwo obdarowało zakon siostr św. Marii Magdaleny licznymi przywilejami i odpustami w trosce o utrzymanie jego konwentów. W dokumencie wspomniano następujące indulgencje przyznane dobrodziejom zakonu: co miesiąc 20 dni i jeden rok (zapewne chodziło o nadanie jednego roku i jednej kwadrageny, czyli 40 dni, przyznawano bowiem odpusty w wymiarze jednego roku i 40 dni bądź wielokrotności lat i kwadragen) oraz 40 dni odpustu za wsparcie zakonu, 40 dni za nawiedzenie kościoła magdalenek w święto Zwiastowania NMP, 60 dni w tygodniu wielkanocnym, 60 dni na św. Marię Magdalenę, 60 dni w święto Wniebowzięcia NMP, 100 dni w rocznicę poświęcenia kościoła¹⁰⁶.

Środki niezbędne do utrzymania wspólnot zbierali kolektorzy zakonu siostr św. Marii Magdaleny. W celu ułatwienia im misji biskupi wystawiali dokumenty, mocą których dobrodzieje zakonu mogli dostąpić odpustów¹⁰⁷. Można tutaj wspomnieć przykładowo nadania biskupa Engelberta z Osnabrück, który nie tylko polecał uwadze wiernych swej diecezji działania kolektorów zakonu, lecz także powiększył pulę indulgencji o kolejne 20 dni (27 marca 1240)¹⁰⁸. W dokumentach wystawianych przez kolektorów zakonu św. Marii Magdaleny można odnaleźć informacje o indulgencjach przeznaczonych dla dobrodziejów zgromadzenia. Pisma te adresowane były zarówno do osób stanu duchownego, jak i świeckiego. Informowano w nich, że papież przyznał zgromadzeniu liczne przywileje i odpusty. W dokumencie wystawionym 16 września 1241 przez zarządców zakonu w Kolonii odnajdujemy następujący wykaz odpustów: w tygodniu wielkanoc-

¹⁰³ Ibidem, zał. II, nr 68, s. 212–213.

¹⁰⁴ *Chronicon coenobii Montis-Francorum Goslariae*, s. 13.

¹⁰⁵ A. S i m o n, op. cit., zał. II, nr 78, s. 218.

¹⁰⁶ *Quellen zur Geschichte der Stadt Worms*, t. I, Urkundenbuch 1: 627–1300, nr 194, s. 135–136; A. S i m o n, op. cit., zał. II, nr 72, s. 214.

¹⁰⁷ Vide np. dokument z 1238 r., A. S i m o n, op. cit., zał. II, nr 69, s. 213, oraz dokument wystawiony przez przełożonych zakonu 20 lipca 1236, ibidem, nr 55, s. 206.

¹⁰⁸ Ibidem, zał. II, nr 72 a, s. 214.

nym rok odpustu, w Zwiastowanie NMP 20 dni, we Wniebowzięcie NMP 20 dni, na św. Marię Magdalenę 20 dni, w rocznice poświęcenia kościołów 100 dni, w pierwszą niedzielę miesiąca 40 dni; ponadto papieski legat Otto poszerzył listę odpustów o dalszych 40 dni¹⁰⁹. W dyplomie zachęcającym wiernych do wspierania zakonu w Mühlhausen (1 października 1243) kolektorzy wspominali też o ustanowieniu przez papieża odpustu w wymiarze 40 dni dla wszystkich jego dobrodziejów, po czym przytoczyli wymienione wyżej nadania. Różniły się one wartością indulgencji. I tak w przypadku Zwiastowania NMP przyznawano 60 dni, św. Marii Magdaleny 60 dni, Wniebowzięcia NMP 60 dni¹¹⁰. Z lektury innego dokumentu (4 października 1242) dowiadujemy się, że z nadania papieskiego 40 dni odpustu można było otrzymać codziennie, znów pojawiły się nadania w wartości omówionej w dokumencie z 16 września 1241 (20 dni zamiast 60 dni, jak sygnalizowano wyżej)¹¹¹. Wysokość odpustów, podaną w dokumencie z 16 września 1241 (20 dni), potwierdza kolejny dokument, ogłoszony przez arcybiskupa Kolonii Konrada w maju 1248 r. Hierarcha polecał uwadze wiernych zakon magdalenek, wspominał o przyznanych indulgencjach, doprecyzował szczegóły przeprowadzanej kolekty. Co ważne, pułę odpustów powiększył o kolejne 40 dni i jedną karenę¹¹². Istotna rola, którą w życiu zakonu odgrywały nadania indulgencji, widoczna jest także w dokumentach zawierających potwierdzenia nadań odpustów, o które zabiegano zarówno u biskupów Rzymu, jak i ordynariuszy diecezji¹¹³.

Zakon magdalenek najwięcej nadań odpustowych otrzymał w wieku XIII. Był to czas, gdy nowo powstałe zgromadzenie poszukiwało środków niezbędnych do utrzymania powstających klasztorów. Z całą pewnością obficie przyznawane indulgencje przyczyniły się do pozyskania hojnych dobrodziejów. Polityka przyznawania poszczególnym klasztorom nadań indulgencji, zapoczątkowana w XIII w., była kontynuowana w następnych stuleciach. Lektura dokumentów odpustowych wystawionych dla wspólnot magdalenek pozwala uchwycić ciekawą przemianę, która zaszła w XIV w. W tym czasie nierządnicę były klasyfikowane obok innej grupy społecznej, która także borykała się ze swoistym wykluczeniem.

Omawiając nadania odpustowe, którymi obdarowywano klasztory magdalenek w średniowieczu, warto zwrócić uwagę na wyjątkowy dokument, wystawiony 24 lipca 1322. Papież Jan XXII polecił w nim biskupowi Viterbo przyznać 40 dni odpustu wszystkim wiernym, którzy przyczynili się do utrzymania ośrod-

¹⁰⁹ Ibidem, zał. II, nr 74, s. 215–216.

¹¹⁰ *Urkundenbuch der ehemals freien Reichsstadt Mühlhausen in Thüringen*, wyd. K. Herquet, Halle 1874, nr 95, s. 27–28.

¹¹¹ *Codex diplomaticus Moenofrancofurtanus*, t. I, s. 71–72.

¹¹² A. S i m o n, op. cit., zał. II, nr 88, s. 222–223.

¹¹³ Vide np. dokument papieża Innocentego IV z 2 lipca 1248, ibidem, zał. II, nr 89, s. 223; arcybiskupa Konrada z Kolonii z sierpnia 1260 r., ibidem, nr 120, s. 234; papieża Klemensa IV z 9 czerwca 1268, ibidem, nr 125, s. 238.

ka dla magdalenek w tym mieście. W zapisie tym nie byłoby nic nadzwyczajnego, gdyby nie fakt, że wśród pobożnych uczynków, które należało spełnić, aby otrzymać odpust, obok wsparcia magdalenek umieszczono także nawracanie na chrześcijaństwo Żydów¹¹⁴. Dokument ten ukazuje interesującą praktykę łączenia dwóch kategorii osób zaliczanych przez współczesnych badaczy do tzw. grup wykluczonych¹¹⁵.

W literaturze przedmiotu najlepiej rozpoznane są dzieje ośrodka dla pokutujących prostytutek w Awinionie¹¹⁶. Cieszący się poparciem papieskim klasztor pozyskał liczne przywileje duchowe, które z całą pewnością ułatwiły utrzymanie tej placówki. Warto zwrócić uwagę na bulle papieża Grzegorza XI z 17 stycznia 1375. Jedna z nich adresowana była do pokutnic, druga do ich dobrodziejów. Mając na uwadze konieczność pozyskania środków materialnych niezbędnych do rozbudowy, remontu i utrzymania domu, papież nadał wszystkim wiernym, którzy złożą na jego rzecz dobrowolne jałmużny, 100 dni odpustu¹¹⁷. Ponadto pokutujące tam kobiety mogły skorzystać z przywileju odpustu zupełnego *in articulo mortis*¹¹⁸.

Średniowieczna praktyka przyznawania nadań indulgencji w zamian za udzielenie pomocy wybranym ośrodkom bądź jednostkom wykorzystywana była także w XV, XVI, a nawet w XIX w.¹¹⁹ Świadczy o tym nadanie trzech lat odpustu wiernym, którzy przyczynili się do odnowienia kaplicy, zakupu paramentów liturgicznych i ksiąg w ośrodku dla pokutujących byłych prostytutek w Abbeville¹²⁰, a także przyznanie indulgencji wspierającym klasztor pw. św. Marii Magdaleny w Rzymie (19 maja 1520)¹²¹.

Sygnalizując zagadnienie przyznawanych klasztorom magdalenek indulgencji, należy wspomnieć nadanie opublikowane przez Henriego O m o n t. Dokument

¹¹⁴ Jean XXII (1316–1334) *lettres communes analysées d'après les registres dits d'Avignon et du Vatican*, wyd. G. M o l l a t, t. IV: *Sixième et septième année*, Paris 1910, nr 1574, s. 124; P. P a n s i e r, op. cit., s. 13.

¹¹⁵ Vide szerzej uwagi R. I. M o r e, op. cit., passim.

¹¹⁶ Pierwsza wzmianka o klasztorze magdalenek pochodzi z 1293 r., J. R o l l o – K o s t e r, *From Prostitutes*, s. 118.

¹¹⁷ Vide zał. nr 19, P. P a n s i e r, op. cit., s. 207.

¹¹⁸ J. R o l l o – K o s t e r, *From Prostitutes*, s. 119.

¹¹⁹ O długiej tradycji przyznawania takich nadań świadczy bulla papieża Piusa VII z 16 września 1806, skierowana do wiernych wspierających ośrodki dla pokutujących kobiet w Rzymie. Vide szerzej listę odpustów przyznanych temu ośrodkowi, *Recueil de prières et d'oeuvres pies auxquelles ont été attachées des indulgences par les souverains pontifes*, traduit de l'italien par M. l' A b b é vicaire-general, Besançon 1834, s. 297–299.

¹²⁰ F. C. L o u n d r e, *Histoire d'Abbeville et du Comté de Ponthieu jusqu'en 1789*, t. II, Paris–Abbeville 1847, s. 508. Vide też wzmiankę o nadaniu odpustu zupełnego dla magdalenek w Awinionie, P. P a n s i e r, op. cit., s. 177.

¹²¹ *Bullarium diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum tauriensis editio*, wyd. F. G a u d e, t. V: *ab Eugenio IV (an MCCCXXXI) ad Leonem X (an MDXXI)*, Torino 1860, nr 43, s. 742–748.

ten, choć pochodzący z XVI w., najlepiej ilustruje zapoczątkowane w średniowieczu praktyki. W wiekach średnich zakony niejednokrotnie posługiwały się zestawieniami posiadanych odpustów. Po wynalezieniu druku wykazy te umieszczane były w inkunabułach, najczęściej wśród zestawień innych przywilejów, a także jako pojedyncze karty¹²². Taki właśnie zabytek ogłosił drukiem Omont — była to karta o wymiarach 305 mm x 230 mm, licząca 62 linijki tekstu¹²³. Tak znaczne rozmiary oraz forma nadania świadczą, że było ono publicznie prezentowane wiernym. Dokument został wydrukowany czcionką gotycką, a przeznaczony był do wywieszenia na drzwiach świątyń. Warto podkreślić, że prezentowany był w jednym z kościołów położonych w Bretanii, a co ważne — zachęcał do udzielenia jałmużny klasztorowi magdalenek położonemu w Paryżu, założonemu pod koniec XV w. przez franciszkanina Jeana Tisserant¹²⁴. Dokument ten nie posiada daty, wspomniany został w nim jednak papież Paweł III i delfin Franciszek, syn Franciszka I, stąd autor edycji datuje go na lata 1534–1536¹²⁵. Wiernym, którzy wsparli materialnie konwent dla magdalenek oferowano nie tylko niezwykle hojne nadania indulgencji (przeszło 19 200 dni), lecz także możliwość dostąpienia łaski odpustów stacji rzymskich¹²⁶. Dokument zawierał ponadto klauzulę, która miała ułatwić propagowanie wiedzy o nadaniu wśród wiernych. Wszystkim utrudniającym rozpowszechnianie informacji o nim grożono bowiem ekskomuniką¹²⁷. Dobrodzieje paryskich magdalenek mogli otrzymać wręcz astronomiczny odpust, którego wysokość od razu budzi uzasadnione podejrzenie, że nie mógł być on autentyczny. Dokument ten niczym w soczewce skupia średniowieczne praktyki. Znajdujemy w nim znany już od XIII w. zwyczaj zachęcania wiernych do udzielenia wsparcia, ponadto charakterystyczną dla tych czasów niezwykle wysoką odpustu. Niewyobrażalne wartości odpustów pojawiły się u schyłku XV w., o czym informacje możemy znaleźć w zbiorczych zestawieniach przywilejów, łask czy odpustów poszczególnych zakonów. Były to falsyfikaty, które jednakże, po potwierdzeniu ich rzekomej autentyczności przez kancelarię papieską, uzyskiwały moc sprawczą¹²⁸. W przytoczonym powyżej przypadku mamy zapewne do czynienia z taką właśnie praktyką.

¹²² Vide szerzej W. Szymborski, *Odpusty*, s. 47.

¹²³ Vide też uwagi w P. Fournier, *Affiches d'indulgence manuscrites et imprimées des XIVe, XVe et XVIe siècles*, „Bibliothèque de l'école des chartes”, t. LXXXIV, 1923, s. 121–122.

¹²⁴ H. Omont, *Lettres d'indulgence en faveur des religieuses pénitentes ou repenties de Paris*, [w:] *Mélanges offerts à M. Émile Picot membre de l'institut par ses amis et ses élèves*, t. I, Paris 1913, s. 445–446.

¹²⁵ Ibidem, s. 446.

¹²⁶ Ibidem, s. 448–449.

¹²⁷ Ibidem, s. 450.

¹²⁸ Vide uwagi w W. Szymborski, *Uwagi o średniowiecznym przewodniku po odpustach nadanych szpitalowi duchaków w Krakowie*, [w:] *Z religijnych zagadnień średniowiecza*, red. J. Drabina, Kraków 2008, s. 164; idem, *Niebiańska ekonomia*, s. 133–135.

Lektura dokumentów odpustowych przyznawanych magdalenkom na przestrzeni wieków obrazuje ewolucję, której podlegały nadania indulgencji. Pierwsze z nich były stosunkowo skromne, wynosiły bowiem od 10 do 40 dni, następnie można odnaleźć indulgencje wynoszące jeden rok i jedną kwadragenę oraz ich wielokrotności, aż po sygnalizowany powyżej falsyfikat. Należy także wspomnieć nadania, mocą których wierni otrzymywali odpust wynoszący karenę¹²⁹. Zwyczaj przyznawania wiernym 40 dni i jednej kareny (jeden surowy o chlebie i wodzie Wielki Post) najdłużej przetrwał w krajach niemieckich. Było to nadanie zwyczajowe, nieusankcjonowane w prawie kanonicznym¹³⁰. Wśród nadań odpustowych przyznawanych klasztorom magdalenek odnaleźć można także nadania kolektywne, wystawione przez wielu dostojników Kościoła. Dla przykładu warto wspomnieć o kolektywnym odpuszczeniu z 1 lutego 1287, przyznany dobrodziejom klasztoru w Frankenberg–Goslar. Wystawiony on został przez następujących dostojników: Maura biskupa Amelii w Umbrii, Gerarda Pigolotti biskupa Anagni, Romana biskupa Croja w Epirze, Lotheriusa arcybiskupa Veroli, Petronusa (Perronusa) biskupa Larino, Lea biskupa Retymo na Krecie, Bartłomieja biskupa Grosseto, Tomasza biskupa Acerra, Aegidiusa biskupa Tortiboli oraz Valdebrunusa biskupa Avlona w Epirze (Aulonon seu Valonen)¹³¹. Przyznali oni odpust (40 dni) wiernym nawiedzającym kościół magdalenek w święta maryjne, św. Piotra, poświęcenia kościoła, św. Michała Archanioła, św. Marii Magdaleny oraz tym, którzy złożyli jałmużny¹³². Tego samego roku klasztor w Goslarze wzbogacił się o dalsze nadanie, wynoszące 40 dni i jedną karenę odpustu. Otrzymał go mogli wierni wspomagający magdalenki datkami. Nadanie to wystawił w Goslarze Giselbertus arcybiskup Bremy¹³³. Tenże klasztor następnie kolektywne nadanie otrzymał 15 listopada 1300, z rąk następujących dostojników: Bazylego arcybiskupa Jerozolimy Ormian, Adenulfusa arcybiskupa Conza, Ranuciusa arcybiskupa Cagliari, Bernardusa biskupa Badajoz, Antoniusa biskupa Csanad, Manfredusa s. Marchi, Nicolausa biskupa Tortiboli, Thomasa biskupa Etesiensis, Nicolausa biskupa Nicastro i Iacobusa biskupa Chalcedon, Kadi–Köi¹³⁴. Wymienieni przyznali 40 dni odpustu za nawiedzenie kościoła w święta św. Piotra i Pawła, apostołów, Narodzenia Pańskiego, Trzech Króli, Zmartwychwstania, Wniebowstąpienia, Zielone

¹²⁹ W 1254 r. arcybiskup Kolonii Konrad de Hochstaden (*Hierarchia catholica medii aevi*, t. I, s. 198) wiernym wspierającym placówki magdalenek przyznawał jeden rok i jedną karenę, A. S i m o n, op. cit., zał. II, nr 101 a, s. 228, bądź jeden rok, jedną kwadragenę wraz z jedną kareną, ibidem, zał. II, nr 103, s. 228; Henryk biskup z Litwy przyznawał jedną karenę dla Wormacji, ibidem, zał. II, nr 105, s. 229; karenę przyznał także klasztorowi w Goslarze legat papieski Rudolf de Hoheneck arcybiskup Salzburgu, *Chronicon coenobii Montis–Francorum Goslariae*, s. 46.

¹³⁰ J. van Her w a r d e n, op. cit.; W. S z y m b o r s k i, *Odpusty*, s. 133, 241.

¹³¹ *Hierarchia catholica*, t. I, s. 85, 86, 216, 523, 294, 156, 268, 69, 504, 122.

¹³² *Chronicon coenobii Montis–Francorum Goslariae*, s. 42–43.

¹³³ Ibidem, s. 44; *Hierarchia catholica medii aevi*, t. I, s. 145.

¹³⁴ Ibidem, t. I, s. 108, 203, 157, 383, 179, 504, 361, 183.

Świątki, Narodzenia NMP, Zwiastowania NMP, Oczyszczenia NMP, Wniebowzięcia, św.św. Wincentego, Szczepana i Wawrzyńca męczenników, św. Michała Archanioła, św.św. Mikołaja i Marcina wyznawców, św. Marii Magdaleny, św. Katarzyny, św. Łucji, św. Elżbiety, św. Otylii, św. Agnieszki, Wszystkich Świętych, w rocznicę poświęcenia kościoła oraz tym, którzy udzielili wsparcia materialnego na jego rzecz¹³⁵. Dysponujemy także przykładami nadań odpustów *in articulo mortis*, indulgencji z ograniczonym czasem ważności (przykład Strasburga), dokumentów ponownie potwierdzanych i poszerzanych o kolejne dni i lata odpustów. Warto podkreślić fakt istotnej roli, jaką musiały odgrywać powyższe nadania, w pozyskiwaniu środków materialnych niezbędnych do funkcjonowania klasztorów. Świadczą o tym m.in. zabiegi przedsięwzięte w celu pozyskania dalszych nadań. Korzystano np. z pobytu ordynariusza danej diecezji w pobliżu klasztoru bądź w nim samym, jak to miało miejsce w przypadku nadań ogłaszanych dla Goslaru.

Próba resocjalizacji prostytutek przez tworzenie oddzielnych ośrodków, w których mogły one przebywać, nie spełniła pokładanych w niej nadziei. Nie tylko z powodu gorszącego zachowania części przebywających w nich kobiet¹³⁶, ale także z dość zastanawiającego względu, na który zwrócił uwagę Rossiaud. Analizując dzieje średniowiecznej prostytucji na terenie Francji, badacz zwrócił uwagę na fakt, że część ubogich dziewcząt celowo sprzedawała swoje ciało, aby móc następnie dostać się do domu dla byłych prostytutek w Paryżu. Z tego powodu wprowadzono obowiązkową przysięgę, w której kobiety miały oświadczyć, że nie sprzedawały swojego ciała w celu dostania się do takiego ośrodka¹³⁷. Warto podkreślić, że domy dla pokutujących prostytutek, często tak różniące się regułą i wewnętrznymi rozporządzeniami, nie posiadały jasnej i jednolitej wizji, jak pomagać kobietom, co także przyczyniło się do ich niepowodzenia¹³⁸.

Konwenty dla pokutujących byłych nierządnic podlegały daleko idącym przemianom. Zorganizowane na wzór klasztorów żeńskich, przeznaczone jedynie dla prostytutek, zmieniały swój charakter. Z czasem rekrutowano doń nie tylko magdalenki, ale i kobiety o nieposzlakowanej opinii¹³⁹. W XVI w. w miastach włoskich pojawiły się utrzymywane przez nie ośrodki, nawiązujące do dawnych konwentów magdalenek, w których prostytutki mogły odejść na „swoistą emeryturę”¹⁴⁰. Przełom XV i XVI w., co wykazała Sherrill C o h e n na przykładzie ana-

¹³⁵ *Chronicon coenobii Montis-Francorum Goslariae*, s. 52–53.

¹³⁶ Vide J. R o l l o – K o s t e r, *From Prostitutes*, s. 117; vide też uwagi S. T u g w e l l O P, *Were the Magdalen Nuns*, s. 56–58.

¹³⁷ J. R o s s i a u d, *Prostitution, sex and society*, s. 91; vide też J.A. B r u n d a g e, *Law, Sex, and Christian Society*, s. 529–530.

¹³⁸ J. R o l l o – K o s t e r, *From Prostitutes*, s. 117.

¹³⁹ Vide szerzej przemiany Fontevrault, J.M.B. P o r t e r, op. cit. s. 77–78.

¹⁴⁰ Vide szerzej D.Y. G h i r a r d o, op. cit., s. 421n.

lizej miast włoskich, zmienił dawny system tworzenia konwentów dla magdalenek. Coraz większa kontrola władz miejskich, liczne próby nawracania upadłych kobiet oraz powstające w miastach specjalne azyle dla byłych prostytutek stanowiły nową kartę w dziejach walki z nierządem¹⁴¹. Ponadto, jak zaobserwował Brundage, działania mające na celu ratowanie upadłych kobiet były podejmowane coraz rzadziej¹⁴².

Church indulgences and the problem of measures against prostitution

The purpose of the study is to present techniques used by medieval clergy to solve the problem of prostitution. In the fight for salvation of the souls of women forced to prostitute themselves Church indulgences were used. It is possible to distinguish three main attitudes and models of behaviour towards prostitution in the Middle Ages: fighting against prostitution with all possible means; tolerating its existence; and actions towards its institutionalisation. There were usually two models of behaviour in the attempts at rehabilitation of prostitutes. One of those was an encouragement to quit the profession and get married, the other, used much more frequently, was to establish special refuges for former harlots. Trying to assist those so-called Magdalene cloisters, the clergy granted lavishly indulgences to all those who supported them. Medieval pardons granted to the Magdalene institutions could be divided into two categories: those conferred to the whole congregation and to individual cloisters. The largest number of indulgences was granted to the Magdalene nuns in the 13th century. It was the period when the newly created order of Magdalenes sought necessary means to finance emerging cloisters. Undoubtedly, this policy of lavish grants of indulgences was instrumental in enlisting generous benefactors of the order.

¹⁴¹ Vide szerzej S. Cohen, *Asylums for Women in Counter-Reformation Italy*, [w:] *Women in Reformation and Counter-Reformation Europe. Public and private worlds*, red. S. Marshall, Bloomington–Indianapolis 1989, s. 168 i n.; cf. M. Chojnacka, *Women, Charity and Community in Early Modern Venice: The Casa della Zitelle*, „Renaissance Quarterly”, t. LI, 1998, nr 1, s. 71 i n.; C.L.C.E. Witcombe, op. cit., s. 278.

¹⁴² J.A. Brundage, *Law, Sex, and Christian Society*, s. 529.

